

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ СТАНЕ КРОКОМ ДО ЗАКРІПЛЕННЯ ВІРТУАЛЬНОСТІ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто проблему кримінальної відповідальності юридичної особи з точки зору зміщення акценту уваги суспільства в цілому та окремих його представників на віртуальні способи життєдіяльності (реклама, комп'ютерні ігри, соціальні мережі спілкування тощо). Відповідальність умовного утворення, яким є юридична особа, запропоновано розглядати тільки як додатковий (факультативний) аспект кримінально-правової політики. Обов'язковою умовою запропоновано вважати преюдицію у вигляді кримінальної відповідальності фізичної особи (представника підприємства, організації, установи) після набрання щодо неї обвинувальним вироком суду законної сили.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, юридична особа, віртуальний простір.

Сьогодні в юридичних колах багато і завзято дискутується питання щодо можливості запровадження кримінальної відповідальності для юридичних осіб, що зумовлює підвищену актуальність теоретичних досліджень з цього приводу.

Позиції, як і завжди, поділилися навпіл. Прихильники (С. Г. Келіна, А. В. Наумов, А. С. Нікіфоров, Р. И. Михеєв, А. Г. Корчагін, Е. Ю. Антонова та ін.) розглядають кримінальну відповідальність юридичної особи як прогресивний крок у боротьбі зі злочинністю. Представники протилежної й найбільш численної групи (Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Н. Ф. Кузнєцова, Н. Н. Полянський, Л. Д. Єрмакова, Т. В. Кондрашова, М. І. Панов, В. Я. Тацій, Л. К. Савюк та ін.) висловлюють сумнів або цілком заперечують необхідність подібного рішення.

Аналіз сучасного законодавства іноземних країн дозволяє зробити висновок, що інститут відповідальності юридичних осіб знаходить своє закріплення в різних правових системах, зокрема в англосаксонській правовій родині (системі загального права). Наприклад, у Великобританії діяння

визнається здійсненням корпорацією, якщо воно вчинено безпосередньо або за допомогою фізичних осіб, що її репрезентують [4, с. 15–20]. У США питання залучення до відповідальності юридичних осіб регламентовані як у федеральному кримінальному законодавстві, так і в законах штатів. Наприклад, у ст. 2.07 Зразкового Кримінального кодексу США 1962 р. передбачається відповідальність корпорацій, об'єднань і осіб, що діють або зобов'язаних діяти в їхніх інтересах [1, с. 60–65]. Кримінальне законодавство окремих штатів, зокрема Нью-Йорк та Огайо, також передбачає можливість притягнення будь-якої організації до відповідальності.

Окремі країни романо-германської правової родини (континентальної системи права) також йдуть подібним шляхом. Зокрема, відповідно до положень ст. 121-2 КК Франції юридична особа, за винятком держави, може бути визнана суб'єктом злочину [6, с. 81]. Схоже положення містить й КК Німеччини 1871 р. у редакції 1975 р. та КК Голландії 1886 р. у редакції 1976 р. [5, с. 5]. Юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в Данії, Норвегії, Фінляндії, Литві, Румунії, Молдові, Індії та Японії, у країнах мусульманської (Йорданія, Ліван, Сирія) та соціалістичної (Китайська Народна Республіка) правових систем.

До того ж, міжнародне співтовариство рекомендує всім державам підсилювати відповідальність юридичних осіб за цілий ряд протиправних діянь. Зокрема такі рекомендації викладено в Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 27 січня 1999 р., Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р.

Спроби нормативно закріпити на законодавчому рівні кримінальну відповідальність юридичних осіб вже мають місце і в Україні. Зокрема Законом України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11 червня 2009 р. № 1507-VI [2; 2009, № 45, ст. 692], що мав бути введений в дію з 01.01.2011 р., але втратив чинність на підставі Закону

від 21.12.2010 р. № 2808-VI [2; 2011, № 25, ст. 188], відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [2; 2007, № 49, ст. 496], Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) [2; 2007, № 47-48, ст. 498] та Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 р. 1506-VI [2; 2009, № 45, ст. 691] (втратив чинність на підставі Закону від 21.12.2010 р. № 2808-VI [2; 2011, № 25, ст. 188]) було передбачено кримінальну відповідальність юридичної особи за ознаками злочинів, що передбачені ст. 209, частинами першою або другою статей 235⁴, 235⁵, статтями 364, 365, 368, 369 і 376 КК України.

Цим законом передбачалась можливість застосування до юридичної особи покарання у вигляді штрафу, конфіскації майна, заборони займатися певним видом діяльності або ліквідації.

Отже, чинним законодавством України не передбачено кримінальної відповідальності юридичної особи, але не виключається можливість появи нових подібних нормативних актів, які копіюватимуть правотворчі розробки інших держав без відповідної адаптації до вітчизняної кримінально-правової доктрини. Це може привнести в нашу правову систему норми та принципи, які для неї можуть стати загрозливими та блокуючими. Такий стан некерованої правотворчості може бути викликаний як прагненням міжнародної інтеграції, так і спробами скоріше звітуватись за отримані гранти. За будь-яких підстав це викликає необхідність детальної проробки проблеми та, можливо, нових поглядів на неї.

Заперечення проти кримінальної відповідальності юридичної особи, перш за все, спираються на принцип монізму у визначенні суб'єкта злочину: ним може бути тільки фізична особа. Додержання пов'язаних з ним приписів особистої та винної відповідальності усуває можливість сховатися за колективну або іншу розпорошену відповідальність, або за відповідальність віртуальної особи, якою насправді і є юридична.

Між тим слід зауважити, що однією з тенденцій розвитку сучасного суспільства та окремої особистості в ньому є поступове проникнення у віртуальну сферу.

Віртуальними (лат. *virtus* – потенційний, можливий) розуміють вигадані, уявні (можливо, для деяких певних цілей) об'єкти, категорії, ставлення, дії тощо, які не є присутніми в даний момент в реальному світі, а створені лише грою уяви людської думки, або імітовані (симульовані) за допомогою інших об'єктів [3].

Захоплення матеріальним світом, що з XIX ст. мало прояв у бурхливому розвитку різноманітних пристроїв і технологій, поступово починає обирати протилежний напрямок.

На період життя однієї окремо взятої людини ще ніколи не припадало стільки інформації, винаходів, кардинальних змін оточуючого світу, побуту та свідомості, як зараз. На очах практично одного покоління змінилося ставлення до пересування у просторі на поверхні землі (парова, гідравлічна та електрична тяга) та у повітрі (аероплани, дирижаблі, літаки, гелікоптери тощо). Одні й ті самі люди стали свідками здатності передавати текст і зображення на значну відстань, у повсякдення інших увійшли дротовий та бездротовий зв'язок так, нібито завжди там були. Невдовзі в кожній оселі з'являться такі розумні пристрої, про які ще вчора не насмілювались мріяти відчайдушні фантасти.

Але за всім цим нагромадженням технологій вже помітні паростки іншого процесу. За допомогою як раз цих найсучасніших засобів людство знов повертається до значної презентації свого перебування в нематеріальному просторі.

Такі високонаукові утворення як Інтернет, нанотехнології, віртуальне середовище (комп'ютерні ігри, соціальні мережі Facebook, Вконтакті тощо) і, навіть, реклама (купують не товари, а спосіб життя) поступово переміщують центр уваги багатьох людей у віртуальний простір.

Нове покоління не може собі уявити, як їх батьки жили без стільникового зв'язку та поступово надає перевагу спілкуванню в комп'ютерних мережах, втрачаючи навички безпосередньої взаємодії. Окремі завзяті прихильники віртуальних ігор зневажають деякими фізіологічними потребами свого фізичного тіла (сон, їжа тощо), проживаючи життя з своїми справжніми

емоціями у вигаданому середовищі. Увага поступово зосереджується на розвитку свого віртуального образу, яким він є представленим на просторах мережі Інтернет, як би в матеріальному просторі (гармонія власного тіла, навчання, праця, спорт тощо) все досягнуто або не варте зусиль.

Унікаючи оцінки цього процесу (він, насправді, має й певні позитивні риси), слід зауважити, що не звертати увагу на нього означатиме відгородження від стрімкого, динамічного та, інколи, неочікуваного багатобарвного життя.

Під цим кутом зору питання кримінальної відповідальності юридичної особи може бути розглянуто як феномен переходу досліджуваного виду юридичної відповідальності та пов'язаного з нею покарання у віртуальний простір.

Кримінальну відповідальність такого умовного утворення, яким є юридична особа, до тих пір, поки ми не перестали відходити в off-line від своїх комп'ютерів та телевізійних приймачів, слід розглядати виключно як додатковий аспект досягнення справедливості та відновлення стану захищеності. Вона має відбуватися тільки за умови преюдиції у вигляді кримінальної відповідальності конкретної фізичної особи (посадовця, службової особи, або іншого уповноваженого представника юридичної особи). Тобто, якщо за конкретний злочин буде притягнуто до кримінальної відповідальності конкретну фізичну особу, яка репрезентує юридичну особу, та обвинувальний вирок щодо неї набрав законної сили, тільки тоді можливо порушувати питання про притягнення певної юридичної особи до кримінальної відповідальності. Але не навпаки.

За такого підходу можливо було б, не змінюючи основні принципи, що закріплені в Загальній частині КК України, передбачити в Особливій частині окремий розділ, який би виконував додаткову (факультативну) функцію по відношенню до інших.

Підвести підсумок можливо таким чином. З'являються первісні ознаки того, що захоплення матеріальним світом переходє у свою протилежність й людство поступово прагне сконцентрувати увагу на перебуванні у

віртуальному просторі. Оскільки юридична особа фактично є умовним утворенням, то пропозиція передбачити для неї на законодавчому рівні кримінальну відповідальність за своїм змістом є прагненням перевести цей вид юридичної відповідальності в симульоване середовище. Якщо це матиме місце, то кримінальна відповідальність юридичної особи має виконувати тільки додаткову (факультативну) функцію по відношенню до злочинів, що передбачені в Особливій частині КК України. Кримінальна відповідальність юридичної особи може наставати тільки за умови преюдиції відповідальності фізичної особи та після набрання обвинувальним вироком щодо неї законної сили.

Список літератури:

1. *Бакатин Д. В.* Закон США о коррупционной деятельности за рубежом. Некоторые вопросы применения и толкования / Д. В. Бакатин, Т. К. Ковалева. – М., 2001. – 186 с.
2. Відомості Верховної Ради України.
3. Вікіпедія – вільна енциклопедія. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Віртуальність>.
4. *Егорова Н.* Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления / Н. Егорова // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 15–20.
5. *Крупко Д. І.* Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук // Д. І. Крупко. – К., 2005. – 39 с.
6. *Крылова Н. Е.* Основные черты нового уголовного кодекса Франции / Н. Е. Крылова. – М., 1996. – 210 с.

***Радутный А. Э.* Уголовная ответственность юридического лица станет шагом к закреплению виртуальности пространства жизни.**

Рассмотрена проблема уголовной ответственности юридического лица с точки зрения смещения акцента внимания общества в целом и отдельных его представителей на виртуальные способы жизнедеятельности (реклама, компьютерные игры, социальные сети общения и т.п.). Ответственность условного образования, каким является юридическое лицо, предложено рассматривать только как дополнительный (факультативный) аспект уголовно-правовой политики. Обязательным условием предложено считать преюдицию в виде уголовной ответственности физического лица (представителя предприятия, организации, учреждения) после вступления в законную силу в отношении него обвинительного приговора.

Ключевые слова: уголовная ответственность, юридическое лицо, виртуальное пространство

***Radutniy A. E.* Criminal liability of the entity as a step to consolidate the virtual space life.**

The problem of criminal responsibility of organization examined in terms of moving the focus of attention of society as a whole and its individual members to virtual ways of life (eg. advertising, computer games, social networking, communication, etc.) Responsibility of the

conditional formation, which a legal person is, proposed be considered only as an additional (optional) aspect of penal policy. Mandatory condition proposed as prejudgment in the form of criminal liability of an individual (representative of enterprise, organization, institution) after the entry into force in respect of his conviction.

Key words: criminal liability, legal entity, a virtual space